

**TOSHKENT DAVLAT
SHARQSHUNOSLIK
UNIVERSITETI**

OGAHY IJODIY MEROSI VA SHARQ ADABIYOTIDA ADABIY AN'ANA MASALASI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

TO'PLAMI

www.tsuos.uz

**2022-yil
17-dekabr**

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

**OGAHIY IJODIY
MEROSI VA SHARQ
ADABIYOTIDA ADABIY
AN‘ANA MASALASI**

TOSHKENT 2022

Ogahiy ijodiy merosi va Sharq adabiyotida adabiy an'ana. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to'plami.– Toshkent, 2022.

Ushbu ilmiy to'plamga 2022-yil 17-dekabr kuni Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida o'tkazilgan "Ogahiy ijodiy merosi va Sharq adabiyotida adabiy an'ana" mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari jamlandi.

Mas'ul muharrir:

filologiya fanlari doktori, dotsent

D. Muhiddinova

Taqrizchilar:

filologiya fanlari doktori, professor

B. To'xliyev

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

N. Saidova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Xalqaro Ogahiyshunoslar
Kengashining 2022-yil 14-dekabrdagi 4-sonli majlisi qarori bilan
nashrga tavsiya etilgan.

OGAHLARNING OGAHI BO'LGAN SHOIR

*Jumaniyozova I.,
A.Qodiriy nom. ijod maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada Xorazm adabiy muhiti, unda Ogahiyning tutgan o'ri, shoir yaratgan g'azallarda tasavvufiy g'oyalar, javonmardlik ildizlarining talqini kabi masalalarga e'tibor qaratilgan. Ogahiy o'z davri donishmand ijodkori sifatida ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga faol munosabati, ijodida aks etishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: fasohat, haqiqat yog'dusi, xalqchillik, shakarlang, didaktik, davr, muhit, ijod, badiiy mahorat.

Аннотация: статья посвящена таким вопросам, как литературная среда Хорезма, роль в ней Огахи, мистические идеи в газелях, созданных поэтом, интерпретация корней джаванмардлика. Огахи как мудрый творец своего времени освещает активное отношение к общественно-политическим процессам, отражение их в творчестве.

Ключевые слова: красноречие, дождь истины, народность, шугаринг, дидактика, эпоха, среда, творчество, художественное мастерство.

Abstract: the article focuses on such issues as the literary environment of Khorezm, the role of Ogahi in it, mystical ideas in the ghazals created by the poet, the interpretation of the roots of javonmardism. Ogahi as a wise creator of his time, his active attitude to socio-political processes, reflection in his work are covered.

Keywords: eloquence, rain of truth, peopletalk, sugarcane, didactic, period, environment, creativity, artistic skill.

Xorazm vohasi qadim-qadimdan o'zining boy, sermahsul va fusunkor adabiyoti, san'ati, betakror tarixiy-madaniy obidalari bilan dunyoni hayratga solib kelgan. Bu qadimiy zamin tuprog'idan qanchadan qancha buyuk avliyolar, dunyo tan olgan adabiyot va madaniyat arboblari kamol topgan desak, mubolag'a bo'lmaydi.

XIX asrning birinchi yarmi o'zbek adabiyoti, xususan, Xorazmda vujudga kelgan adabiy va madaniy muhitning eng iste'dodli vakillaridan biri Ogahiydir. Fasohat mulkining shohi bo'lgan Muhammad Rizo Ogahiy Navoiydan keyin buyuk va takrorlanmas siymo sifatida tan olingan.

Zero, har bir shoir xalq qalbini, dardini his qilib uning yuragiga aylansagina dillarda doston bo'la oladi. Ogahiy ana shunday xalqparvar, xokisor, qalbi ezgulik va poklikka limmo-lim to'lgan betakror adib edi. Uning ijodi takrorlanmas, boy va haqiqat yog'dusi ufurib turgan xazinadir. Bu xazina yillar o'tsa-da, o'z qadrini yo'qotmaydi, aksincha, yana-da yangi-yangi sahifalarini ochib boraveradi. Shoir she'rlarining insonlar qalbini tez zabt etishi va xalqchilligining sababi shundaki, u mehnatkash xalq dardini, iqtisodiy tang ahvolda ekanligini chinakam his qilgan, ularning hayotini o'zining hayotidan ayro tasavvur qila olmagan shoirdir.

Shu o'rinda, Komil Xorazmiyning Ogahiy haqidagi quyidagi baytlarini esga olmasdan ilojimiz yo'q:

*Ulki ogahlarning ogahidur.
Fahmu donish sipehrining mahidur*

*So'zi ortiqdur guhardin ham
Fazlu donishda olam ichra olam*

Ogahiy g'azallarining mavzu ko'lami juda keng: unda umrning o'tkinchiligi, shohlarni adolat va xalqparvarlikka chaqirish, dunyoga ko'ngil qo'yimaslik, ilohiy ishq va majoziy ishq, go'zal yor madhi aks etgan. Bundan tashqari, shoir g'azallarida Najmiddin Kubro boshlab bergan javonmardlikni, tasavvufiy g'oyalarni ham sezish qiyin emas.

Bizga ma'lumki, Insoniyat – ma'naviyat olamida eng yetuk va eng murakkab ta'limot - tasavvuf ilmiy ta'limotidir. Bu ta'limot Ollohga intilish bo'lib, o'zligini anglab, qalbining ochilmagan imkoniyatlarini ishga solish, bu bilan Ollohning karomat nuridan bahramand bo'lish uchun o'z kamoloti sari yo'l tutib, ya'ni inson o'z ruhini Ollohga yaqinlashtiradi¹. Javonmardlik mardlik va poklik, qahramonlik va fidoyilik, ma'rifat va jismoniy-ruhiy qudrat, inson kamolotida axloqiy yuksaklik kabi buyuk insoniy fazilatlarni o'z ichiga oladi. Buyuk ijodkor Ogahiy ijodida shu kabi g'oyalarni uchratishimiz mumkin.

*Ey ko'ngil, gar xurram o'lmoq istasang, bo'l xoksor
Kim, ko'karmak mumkin ermas, yerga tushmay donadan.*

Bizga ma'lumki, inson tuproqdan yaralgan va yana xokka aylanadi. Shunday ekan, inson bu o'tkinchi dunyoda kamtarlikni o'ziga odat qilishi, kibr va manmanlikka berilmasligi kerak. Ogahiyning yuqorida keltirilgan baytida bunga guvoh bo'lamiz. Urug' yerga tushgach, ming mashaqqat ila zahmat chekib, yerni yorib unib- o'sa boshlaydi. Inson ham umri davomida turli qiyinchiliklar, riyozatlarni chekib, hayotning achchiq- chuchugini tatib ko'radi. Hayot yo'llarida ming mashaqqatlarga guvoh bo'ladi, yomonlardan ibrat, yaxshilardan saboq olib sayqallanib komil inson darajasiga ko'tariladi. Insonni kamolot darajasiga ko'taradigan, ulug'laydigan fazilatlardan biri kamtarlikdir.

Bundan tashqari, Ogahiy lirikasida ilohiy ishq, ya'ni insonning Ollohga muhabbati, mardlik, qalb pokligi aks etgan g'azallarni ham uchratishimiz mumkin.

*Gar erursan mard, qil ishq o'tidin bag'ringni suv,
Kibru naxvat chirkidan ul suv bila ilgingni yuv*

Yoki:

*Jahondur bebaqo, fursat erurkim, umr musta'jl,⁴⁵
Boshingdin qo'y havasni-yu yuz ur taqviyu toatga²
Bu misralarni o'qib hayratga tushmasdan ilojimiz yo'q.*

Quyida berilgan she'rida esa tuproqning muqaddasligi, har bir qadamimizni o'ylab bosishimiz kerakligi, bu xok nechog'lik qadrli ekanligi, qanchadan qancha insonlar qo'nim topganiga guvoh ekanligini eslatib o'tadi:

*Bu gulshan sayrin etsang, bosma gustohona tufroqni,
Ki, har rom ostida paykari ozoda madfundir.*

¹ D. Bobojonov, M. Abdurasulov "Abadiyat farzandlari" 2009. Xorazm Ma'mun akademiyasi nashriyoti, 2009.

Bizga ma'lumki, Ogahiy Xiva xoni bo'lmish Feruzxon davrida xon saroyida ijod qilish bilan birga, jamoat arbobi sifatida ko'p xizmatlar qilgan. Qizg'in ijtimoiy- siyosiy mehnat bilan mashg'ul bir paytda otdan yiqilib, oyog'i "shakarlang" (shol) bo'lib qoladi. 1857- yildan miroblik vazifasidan iste'fo bergan. Umrining oxirigacha moddiy muhtoj, g'amgin, kasalmand ahvolda kun kechirgan.

O'zim xorazmlik bo'lganim uchunmi, shoirning hayot yo'llariga juda qiziqqanman, ular haqida juda ko'plab rivoyatlarni eshitganman. Shulardan birini keltirib o'tmoqchiman. Ogahiy umrining oxirlarida juda nochor ahvolda qoladi, lekin ijoddan to'xtamagan. Shoir g'azallari yozilgan paytdayoq xalq orasida tez ashhur bo'lib, qo'shiq qilib kuylanar edi. "Ustina" g'azali ham uda mashhur bo'lib ketadi, masshoqlar tomonidan kuylana boshlaydi. Shunday kunlarining birida Ogahiy xon saroyidagi bazmlarda qo'shiq kuylaydigan bir mashshoqqa murojaat qilib, ushbu g'azalning qo'shig'ini xon saroyida aytishini iltimos qiladi. Mashshoq bunga aslo rozi bo'lmasligini aytadi, chunki xon g'azabidan, boshi ketishidan cho'chiydi. Nihoyat, Ogahiy uni ko'ndiradi. Saroydagi bazmlarining birida mashshoq "Ustina" g'azalini kuylay ketadi, qo'shiq o'rtasida shunday joylari aytilib o'tiladi:

*Ey shah, karam aylar chog'i teng tut yamon-u yaxshini,
Kim mehr nuri teng tushar vayron-u obod ustina.*

*Xoki taning barbod o'lur oxir jahonda necha yil,
Sayr et Sulaymondek agar taxting qurub bod ustina.*

Qo'shiq tugagach, hamma o'yga to'ladi, saroy a'yonlari yon atroflariga qarashsa, hech qayerda Feruzxon yo'q emish. Saroydagilar xonni qidirishga tushib ketishibdi, hech qayerdan topisha olmabdi. Oxiri Feruzxon Ogahiyning g'aribona kulbasida shoir tevaragida yig'lab o'tirganini ko'rishibdi. Shundan keyin Feruzxon shoirga alohida e'tibor bergan, uy-joyini yangidan ta'mirlab bergani haqida eshitganman.

Ogahiy shunday og'ir zamonda yashasa ham qalbidagi og'riqli nuqtalarni, ya'ni davrning, muhitning nosog'lom ekanligini, yuqori tabaqa vakillarining xalq manfaatini emas, faqat o'z manfaatlari yo'lida hech nimadan qaytmasliklarini qo'rqmasdan ochiq-oydin tarzda ayta olgan shoirdir. U o'z zamonida buyuk ijod ahllarining qiyin va nochor ahvolda qolganliklarini, ilmsiz, johil kishilarning esa yuqori amallarni egallaganlarini ko'rib qattiq qayg'uradi. Masalan:

*Zuhaldek tiyra dillar izzat avjida maqom aylab,
Quyoshdek sof dillar tushdilar xoki mazallatga*

Ijtimoiy-siyosiy mavzudagi g'azallaridan tashqari shoirning didaktik mavzudagi, ya'ni axloqiy- tarbiyaviy ruhdagi g'azallarini ham ko'plab uchratish mumkin:

*Parvarish bila tikan gul bo'lmas,
Ham tarbiyat ila zog' bulbul bo'lmas*

Yoki:

*Gar asli yomonga yaxshilik ming qilsang,
Yaxshilik oning niyati bilkull bo'lmas.³*

Ogahiyning betakror asarlari, purhikmat gʻazallari asrlar oʻtsa-da, kuy boʻlib, qoʻshiq boʻlib, qalblardagi nozik kechinmalarga taʼsir qiladi, ularga iliq bir harorat olib kiraveradi. Donishmand va faylasuf shoir yaratgan dur-u javohirlar abadiyatga daxldor boʻlib, insonlarni ezgulikka chaqirib kelaveradi.

OGAHIIY IJODIDA BADIY–ESTETIK TAFAKKUR

Yusupova D.A., TDSHU oʻqituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Ogahiy sheʼriyatida folklor motivlar, ularning gʻazallardagi anglashilgan mohiyati, shuningdek, shoorningt mifologiyadan, xalq ogʻzaki ijodidan va folklor motivlardan keng foydalangani tahlilga tortiladi. Ogahiy gʻazallaridagi lirik qahramon, uning qalb tugʻyonlari, afsona va rivoyatlardan keng foydalanligi, anʼanaviy obrazlar orqali oʻz badiiy-estetik tafakkuri hamda badiiy mahoratini nechogʻlik yuqori ekanligi maqolada oʻz aksini topadi.

Kalit soʻzlar: folklor va yozma adabiyot, mifologik obrazlar, lirik qahramon, afsona va rivoyatlar, anʼanaviy obrazlar.

Аннотация: В данной статье в поэзии Огахи анализируются фольклорные мотивы, их осмысленная сущность в газелях, а также широкое использование шорнингт мифологии, устного народного творчества и фольклорных мотивов. Лирический герой Газелей огахи, его пороки сердца, широкое использование мифов и повествований, его художественно-эстетическое мышление и художественное мастерство передаются через традиционные образы.

Ключевые слова: фольклор и письменная литература, мифологические образы, лирический герой, мифы и повествования, традиционные образы.

Abstract: this article deals with the analysis of folklore motives in Ogahi poetry, their perceived essence in gazelles, as well as the extensive use of shoorningt mythology, folk oral creativity and folklore motives. The lyrical hero in the ghazals of ogahi, his fervor of the soul, his extensive use of myths and legends, his artistic and aesthetic thinking through traditional images, as well as his artistic skills, are reflected in the article.

Keywords: folklore and written literature, mythological images, lyrical hero, myths and legends, traditional images.

Malumki, mumtoz adabiyotimizning buyuk namoyandalari oʻzlarining maʼnaviy jihatdan yetuk asarlari bilan milli merosimizga munosib hissa qoʻshib kelishmoqda. Muhammad Rizo Ogahiy ham oʻzining bizlarga qoldirgan madaniy merosi bilan milliy maʼnaviyatimizni yuqori choʻqqilarga olib chiqdi. Qadimdan mumtoz adiblarimiz oʻz tafakkurlarini, asarda aks ettirmoqchi boʻlgan gʻoyalarini teranroq ifoda etish, oʻquvchi qalbidan oʻrin olish maqsadida mifologiyadan, xalq ogʻzaki ijodidan va folklor motivlardan keng foydalanishgan, shu bilan birga anʼanaviy qadriyatlar ham oʻzining ifodasi topgan.

Muhammad Rizo Ogahiy ham oʻz gʻazallarida lirik qahramon ruhiy olamini kashf etishda folklor va yozma adabiyotda faol qoʻllaniladigan mifologik obrazlarga murojaat qilgan.

MUNDARIJA

SO‘Z BOSHI.....	3
-----------------	---

1 – SHO‘BA. «OGAHİY IJODIY MEROSI VA ADABIY AN‘ANA»

Xodjaeva R.U. Ogahiy g‘azallarida she‘riy san‘atlar	4
Muxibova Ulfatxon Ogahiy hikmatlari haqida mulohazalar	9
Alimbekov A. Ogahiy haqida yangi roman	13
Yoqubov I., Matyoqubova T. Ogahiy ijodida kosmogonik mifologiya talqini	18
Yoqubov I. Ogahiy – mangu barhayot siymo	22
Mahmudov R.B. Ogahiy tarixiy asarlaridagi eroniy tillardan o‘zlashgan ayrim birliklar tadqiqi	28
Turdieva O.Z. Ogahiy she‘riyatida talmeh san‘ati	34
O‘rozboyev A. Ogahiy tarixiy asarlarida ayrim o‘zlashmalar lisoniy tabiati haqida	37
Ochilov E. Ogahiyning mav‘iza she‘rlari	42
Ziyovuddinova M., Ogahiy g‘azallari vazni va badiiyati	47
Matyoqubova T. Ogahiy badiiy tarjimalari – xalq donoligi xazinasini	51
Kabirova N.K. Muhammad Rizo Ogahiy o‘zbek tarjima maktabi asoschisi	54
Nazirova H., Bobojonov D. Ogahiyning yangi dastxati: guliston qo‘lyozmasi	58
Nazirova H. “Bahoriston”ning Ogahiy tarjimasidagi ilk qo‘lyozmasi	65
Toshov N.I. Ogahiy hayoti va ijodining g‘arb mamlakatlarida o‘rganilishi	70
Komil Xorazmiy. Ogahiyga qiziqqanim sabablari	74
Ashurova M. Ogahiy ijodida diniy-tarixiy obrazlar	78
Mirkomilov E.A. “Miftoh ut-tolibin” asarining ogahiy tarjimasini va uning forsiy qo‘lyozmalar bilan qiyosiy tadqiqi	82
Mutalov D.A. “Ogahiy tarjimon, adib ijodida an‘ana va novatorlik”	87
Jumaniyozova I. Ogahlarning ogahi bo‘lgan shoir	91
Yusupova D.A. Ogahiy ijodida badiiy– estetik tafakkur	94
Husanova SH., Oripova G. Yosh avlod tarbiyasida Ogahiy ijodining ahamiyati	98
Tursunaliyeva M. Muhammad Erniyozbek o‘g‘li Ogahiyning tarixiy asarlari qo‘lyozmalar xususiyatlari	101
Husainova F.A. Ogahiy asarlarida ruhiyat va ma'naviyat	104
Abdullayeva D.M. Ogahiy Xaft Paykar dostoni nasriy tarjimasining matniy tadqiqi	107
Alijonova M.A. Muhammad Rizo Ogahiy “dardi dilim ango dedim...” radifli g‘azali badiiyati	111
Beshimov N.N. Ogahiy ijodida vatanparvarlik va yoshlar ta‘lim-tarbiyasi	115
Zokirova D.S. Xiva va Qo‘qon adabiy muhitidagi izdoshlik firoqiyning Ogahiyga taxmisi misolida	118
Tursunova D.B. Ogahiy g‘azallarida yor tasvirining ifodasi va unda tashbeh san‘atining o‘rni	122
Kenjayeva M.T. Xorazmning zabardast shoiri	126
Sadullaeva M.B. Ogahiy ijodidagi qutlug‘ hamohanglik	130
Shaydullayeva R.X. Ogahiy ijodida navoiy an‘analari	132

2-SHO‘BA. SHARQ MUMTOZ ADABIYOTI VA ADABIY AN‘ANA

Xallieva G., Adambaeva N. , “Firdavs ul-iqbol” asarining Finlyandiyada saqlanayotgan qo‘lyozma nusxasi xususida	136
Qorayev Sh. Xiva xoni Muhammad Rahimxon Feruz adabiyot kechalari.....	139
Hamroyeva H. Zahiriddin Muhammad Boburshoh - san‘atshunos	144
Mahmudov J. “Firdavs ul-iqbol” da Pahlavon Mahmud va futuvvat masalalari....	149
Eshonova S.N. Qo‘qonlik so‘fiy shoira Niso ijodida ilohiy ishq	152
Pulatova M.R. Jomiy va Navoiy “arba’in”larining qo‘shma kitobat qilingan nusxalari	157
Sattoriy H. “Navoiy Andijoniydurur!?!...”	161
Mirzoyeva Y.Y. O‘zbek mumtoz adabiyotida sayyor syujet masalasi.....	168

QAYDLAR UCHUN

Ogahiy ijodiy merosi va Sharq adabiyotida adabiy an'ana. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to'plami.– Toshkent, 2022.

Mas'ul muharrir:

filologiya fanlari doktori, dotsent

D. Muhiddinova

Taqrizchilar:

filologiya fanlari doktori, professor

B. To'xliyev

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

N. Saidova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Xalqaro Ogahiyshunoslar
Kengashining 2022-yil 14-dekabrda 4-sonli majlisi qarori bilan
nashrga tavsiya etilgan.

Bosishga ruxsat etildi: 12.12.2022
Bichimi 60x84 1/16 Shartli 11 b.t.
100 nusxada bosildi. Buyurtma №
Toshkent davlat sharqshunoslik
universitetining kichik bosmaxonasi.
Toshkent, Amir Temur ko'chasi, 20-uy.